

"Тохоку-ін шьокунін ута-авасе", «東北院職人歌合»). Якщо вірити супровідній передмові, то відбувався він у 1214 р. протягом 30 ночей, коли ремісники зібралися в храмі на моління; темами були обрані місяць і кохання. І хоча ім'я автора невідоме, але вважається, що була це людина освічена, шляхетного походження, оскільки писати комічні вака, тобто кьока (яп. 狂歌; дослівно – "безумні вірші"), було в моді серед придворної аристократії того часу [8, с. 208].

Таким чином, поетичні турніри в середньовічній Японії були не тільки одним із способів організації дозвілля придворної аристократії, де вони могли продемонструвати обізнаність і смак у різних видах мистецтва і проявити свій художній і літературний обдарованість, але й створили найсприятливіші умови для розвитку японської автентичної літературно-критичної думки шляхом формування чітких правил, критеріїв і вимог до національної поезії, які згодом лягли в основу теорії віршування пісень вака – карон, а також принципів укладання різних за призначенням і змістом поетичних антологій.

Список використаних джерел:

1. Боронина И.А. Предисловие // Ута-авасэ. Поэтические турниры в средневековой Японии (IX-XIII вв.) – СПб.: Гиперион, 1998, С. 5–24.
2. Мещеряков А.Н. Поэтические турниры как диалогическая доминанта японской культуры // Электронный ресурс. – Режим доступа: http://ec-dejavu.ru/p/Poetic_tournament.html
3. Осадча Юлія. Поетичні антології Японії: від фольклору до канону // Вісник Київського національного університету. Східні мови та літератури. 1(21) 2015, С. 65–71.
4. Смирнов И.С. О китайских средневековых антологиях и предисловиях к ним // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ivka.ruh.ru/article.html?id=245095>

Осадча Феррейра Ю., канд. филол. наук, науч. сотруд.
Институт литературы имени Тараса Шевченко НАН Украины, Киев, Украина

ПОЭТИЧЕСКИЕ ТУРНИРЫ УТА-АВАСЭ И РАЗВИТИЕ ЯПОНСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ ВАКА

Статья посвящена вопросу формирования традиции поэтических состязаний ута-авасэ и их роли в формировании поэтического канона в средневековой Японии. Рассмотрены основные этапы становления и виды поэтических турниров, регламент и процедура проведения, участники и т.д., подчеркнуто значение ута-авасэ для развития национальной поэтической традиции, литературно-критической и теоретической мысли Японии.

Ключевые слова: ута-авасэ, поэтический турнир, поэтическая антология, вака, классическая поэзия, литературный канон.

Osadcha Ferreira lu., PhD in Philology, research fellow
Taras Shevchenko Institute of Literature, NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

POETRY CONTESTS UTA-AWASE AND DEVELOPMENT OF JAPANESE CLASSICAL WAKA POETRY

The article is devoted to the formation of the poetry competitions utaawase tradition and its role in poetry canon formation in medieval Japan. The main attention is focused on the development and types of poetry contests, its regulations and procedures, participants, etc. The importance of utaawase for the national poetic tradition, literary-critical and theoretical thought in medieval Japan is underlined.

Tags: utaawase, poetic contest, poetry anthology, waka, classical poetry, literary canon.

УДК82 – 193: 801. 631. 5

Є. Реутов, асистент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЕТИЧНА ТРАДИЦІЯ "САНТІВ" У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ РУХУ "БГАКТІ"

У статті розглядається питання походження, класифікації і внутрішнього зв'язку між різними напрямками релігійно-філософської і літературної течії "бгакті", яка сформувалася і домінувала в суспільному й культурному житті Індії XIV–XVII ст. Здійснено спробу проаналізувати традиційні й альтернативні погляди на це питання в індійському і зарубіжному літературознавстві.

Ключові слова: поезія гінді, традиція, ритуал, сант, садгана, сагун-бгакті, ниргун-бгакті, адвайта-веданта.

Цивілізація регіону Південної Азії вражає розмаїттям культур, мов, традицій, релігійно-духовних практик. Водночас кожна конкретна реалія винятково строкато-

5. Смирнов И.С. О некоторых особенностях становления и эволюции лирической традиции в Китае // Лирика: генезис и эволюция / Ред. И.Г. Матюшина, С.Ю. Неклюдов. М.: РГГУ, 2007. С. 353–391.
6. Смирнов И.С. Шэнь Дэ-цзянь и антологическая традиция в Китае // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ivka.ruh.ru/article.html?id=245095>
7. Фельдман-Конрад Н.В. Японско-русский учебный словарь иероглифов. М.: Издательство "Русский язык", 1977. – 680 с.
8. Ito, Setsuko. The Muse in Competition: Uta-awase Through the Ages // Monumenta Nipponica, Vol. 37, No. 2 (Summer, 1982), pp. 201–222.
9. Konishi Jun'ichi. Trans. Robert H. Brower and Earl Miner, Robert H.; Miner, Earl. Association and Progression: Principles of Integration in Anthologies and Sequences of Japanese Court Poetry, A.D. 900–1350 // Harvard Journal of Asiatic Studies, Harvard-Yenching Institute, 21, pp. 67–127
10. Konishi Jin'ichi and Helen C. McCullough. The Genesis of The Kokinshū Style // Harvard Journal of Asiatic Studies, Vol. 38, No. 1 (Jun., 1978), pp. 61–170.
11. McCullough, Helen Craig. Brocade by Night: Kokin Wakashū and the Court Style in Japanese Classical Poetry. Stanford, Calif., Stanford University Press, 1985. – 591+XIII pp.
12. Miller R.A. The Lost Poetic Sequence of the Priest Manzei // Monumenta Nipponica, Vol. 36, No. 2 (Summer, 1981), pp. 133–172.
13. Miner, Earl. An Introduction to Japanese Court Poetry. Stanford University Press, Stanford, California, 1968,
14. Sorensen, Joseph T. Optical Allusions: Screens, Paintings, and Poetry in Classical Japan (ca. 800–1200). Brill, Leiden, 2012. viii, 293.
15. 日本古典文学大系 74、歌合集. 東京、岩波書店, 1965. – 571.
16. 日本古典文学全集7、古今和歌集、東京、小学館, 1971. – 544.
17. 歌合 (和歌) // 日本文学鑑賞辞典, 68–70.
18. 久松潜一 歌合の批評基準について // 日本古典文学大系、月報、第二期、第12回配本
19. 萩谷 朴・谷山茂 日本古典文学大系 74、歌合集. 岩波書店, 1965.
20. 和歌文学辞典、編者 有吉保、桜楓社、1991. – 862.

Надійшла до редколегії 26.09.16

го, полікультурного і багатомовного субконтиненту Гіндустан, по-своєму самобутня, буває включена в контекст загальної культури як вплетена в різнобарвне

© Реутов Є., 2017

полотно традиційного індійського покривала нить. Культурно-фонові знання, розуміння специфіки культурної різноманітності всередині самої країни, мова якої вивчається, завжди можуть значною мірою допомогти у спілкуванні й заповнити нестачу навичок і вмінь суто лінгвістичного характеру. Тільки за умови знання як мовної системи, так і культури народу – носія мови, можливе адекватне (в ідеалі – вільне) спілкування, комунікація. Метою представленої статті є виявлення внутрішніх зв'язків і специфічних рис взаємного впливу низки течій і напрямів поетичної і релігійно-філософської думки під загальною назвою *бгакті* (гін. – любов, відданість Богові), що виникли в епоху індійського Середньовіччя, але й сьогодні значною мірою визначають культурне обличчя цієї країни.

Знаменним періодом історії Індії є епоха XIV–XVII століть. Саме в цей час рух *бгакті*, який багато в чому сформував головні риси індійської середньовічної поезії і релігійно-філософської думки, сягає найвищого розквіту. Розглядаючи феномен середньовічного *бгакті*, слід зауважити, що комплекс понять, об'єднаних цим загальним терміном, стосується як певного напрямку літератури, поетичної традиції, так і загалом набору уявлень світоглядного, морально-етичного й релігійно-філософського характеру. Ідеологи руху *бгакті* вважали, що шлях людини до спасіння проходить не через відвідування храмів, виконання обрядів, читання *мантр* (молитов і замовлянь) чи богословські роздуми, а насамперед через власну безмежну любов до Бога й відданість, що відбивається в людських емоціях і щирих почуттях. Як зазначає російська дослідниця розгляданого періоду І.П.Глушкова, це вчення пропонує набір моральних орієнтирів, моральних цінностей, подібний до тих, що були зафіксовані в різні часи в широко відомих текстах, починаючи від християнських заповідей, настанов буддизму, і закінчуючи "Декларацією прав людини ООН" [5, с. 61]. Традиційне індійське суспільство, зазначає автор, хоча й виробило нові принципи секуляристського характеру, лише переносить у нові терміни зміст колишніх традицій, і тому звернення до літератури *бгакті* дозволяє зазирнути не лише в індійське минуле, але й у майбутнє [5, с. 63].

Найбільшого розвитку ідеї *бгакті* набули в районі переважного поширення мови гінді, де протягом майже трьох століть ця течія відігравала головну роль у суспільно-політичному й культурному житті. Звичайно це не означає, що в тогочасній поезії гінді не було творів, які виходили б за межі цієї ідеології, але незаперечним є і те, що найбільш талановиті праці вказаного періоду належать перу авторів, які були водночас найвидатнішими проповідниками ідей *бгакті*. Достатньо згадати імена Кабіра (1440–1518), Сурдаса (1478–1582), Тулсідаса (1532–1623), відомі кожному індійцю. Десятки проповідників *бгакті* писали й проголошували свої "проповіді" не санскритом, яким володіло вузьке коло освічених людей, а живими розмовними мовами, використовуючи навіть народним життям поетичні образи, близькі до фольклорної традиції. Крім *авадгі* (мова Тулсідаса) і *браджа* (твори Сурдаса, Кабір) – відповідно, східного і західного діалектів гінді, слід відзначити широко відомого містика Шрі Чайтанью (1486–1533), який писав бенгальською мовою (*бенгалі*), *маратхського* (сучасній штат Махараштра) поета Намдева (1270?–1350?), що складав вірші на *маратхі* й гінді, а також *гуру* (учителя) Нанака (1470–1540), засновника самостійного й найбільш радикального напрямку в руслі *ніргун-бгакті*, що згодом переріс у нову релігію – сикхізм, який звертався до своїх слухачів мовою *пенджабі*.

Релігійно-філософський рух *бгакті*, а також літературну спадщину, яка була створена в його руслі, традиційно прийнято поділяти (відповідно до класифікації, запропонованої на початку XX століття "батьком" індійського наукового літературознавства Рамчандром Шуклою (1884–1941)) на дві головні течії – *сагун-бгакті* і *ніргун-бгакті* [10, с. 55]. Щодо течії *сагун*, то в її руслі прийнято, у свою чергу, виділяти дві основні гілки: *рама-бгакті* (оспівування Рами, головний представник цієї течії – поет Тулсідас) і *крішна-бгакті* – вшанування Крішни (найбільш видатною постаттю в гіндімовному ареалі вважається Сурдас). На відміну від напрямку *сагун* (гун, санскр., гін. – якість, ознака, чеснота (*отже сагун – со-якісний, тобто той, що має форму, персоніфікований, або – обдарований чеснотами*)), пов'язаного із вшануванням земних втілень (*аватар*) бога Вішну – Рами і Крішни, поети *ніргун* (*нір* – заперечний префікс у санскриті й гінді (*тобто ніргун – безякісний, позбавлений ознак, тобто неперсоніфікований*))) оспівували абстрактне божество. Поети цього напрямку, що, на думку деяких дослідників, вочевидь, зазнали впливу ісламу з його суворим монотеїзмом [1, с. 14], виступали проти будь-якого зображення Бога, вважаючи, що це не лише не передає, а взагалі викривляє його високу сутність. Одна гілка *ніргун* під назвою *джнянашраї* (*джнян* – знання, *ашраї* – притулок, житло), або *джнянмаргі* (*маргі* – шлях) надавала перевагу пізнанню. Основним виразником ідей цієї течії прийнято вважати Кабіра (Кабір Даса). Друга гілка, що має назву *премашраї* або *преммаргі* (*прем* – любов), шукала спасіння в любові. Ведучи мову про напрям *преммаргі*, можна зазначити, що тут індійські літературознавці включають до течії (*бгакті*), яка сформувалася в руслі типово індуїстських уявлень, мусульманську, суфійську поезію, намагаючись, певно, з одного боку, наголосити на специфіці індійського ісламу, а з іншого, – проілюструвати в такий спосіб феномен індуїстської якщо не єдності, то, принаймні, міжкультурної взаємодії. Найбільш визначним представником даного напрямку суфійської алегоричної поезії визнається Малік Мухаммад Джаясі (1495?–1542?), мовою творів якого була *авадгі*.

Звичайно, дослідженню цієї проблематики в усі часи надавалася значна увага в індійському літературознавстві. Існує чимало праць авторитетних науковців, які з тією чи іншою мірою повноти розкрили питання виникнення, історії, літературних контактів і взаємного впливу різних течій і напрямів руху *бгакті*. Деякі з них, такі як "Нарис історії літератури гінді" Ш.Чаухана або "Історія індійських літератур" під редакцією д-ра Нагандри, були свого часу перекладені російською мовою і видані в Радянському Союзі. Щодо історії досліджень у цій галузі, варто відзначити позицію індійських науковців, які, полемізуючи зі своїми західними опонентами, зазвичай заперечують [6, с. 721; 9, с. 79] твердження про вплив на формування традицій *бгакті*, і насамперед гілки під назвою *ніргун*, ісламського містицизму, або стародавньої грецької філософії, як і вплив ідей християн-несторіанців, що в II–III столітті іммігрували в район Мадрасу, і від яких апологети руху *бгакті* начебто могли перейняти вчення про емоційну відданість [8, с. 47]. Джерело уявлень, які складають основи подвійництва *ніргун-бгакті*, полягає, на їхню думку, як і у випадку з течією *сагун*, саме у священних індуїстських текстах, насамперед *пуранічних*, тобто міфологічній літературі, текстах *упанішад* (коментарів до священних текстів Вед), які в комплексі склали основу філософії *веданти* (коментарів, або дослівно – закінчення Вед), а також літературі *сміті* (традиційний кодекс законів та наста-

нов індуїзму з юридичних, релігійно-філософських, морально-етичних та інших питань). Крім того, знайомлячись із працями індійських науковців щодо виникнення, формування і поділу релігійно-філософського руху *бгакті* на дві основні гілки *сагун* і *ніргун*, можна спостерігати тенденцію вважати такий поділ значною мірою штучним [9, с. 80]. Цікаву думку щодо такого поділу наводить також І.П. Глушкова. Автор пише, що філософія не завжди дружна з релігією, а тому напрям *ніргун*, питання джерел походження якого є найсуперечливішим, і який із філософської точки зору є, мабуть, найцікавішим винаходом цього періоду, більшість релігійно налаштованих індійських дослідників називають "сином безплідної жінки" [4, с. 45].

Переконання шанувальників напрямку *ніргун* зазвичай прийнято розглядати на прикладі творчості течії *сантіє* (святих) – поетів-віровчителів, що залишили помітний слід у галузі літератури (не лише гінді, але й іншими ново-індійськими мовами) і були авторитетними проповідниками нової ідеології. Щодо ймовірних витоків літературної течії *сантіє* у контексті літератури *ніргун-бгакті*, то у збірці статей, присвячених окремим літературам Індії під загальною редакцією д-ра Нагендри, автор розділу, що стосується власне літератури гінді, Савітрі Сінха, відзначає насамперед вплив буддистів і *натхіє* (*шивайтський* містико-аскетичний напрям у межах індуїзму) на ідеологію цього напрямку [6, с. 721]. Засновником школи *сантіє* і найвідомішим поетом-*сантом* визнається Кабір. Серед інших видатних авторів можна назвати імена вже згаданого маратхського поета Намдева, Малукдаса, Сундардаса, Чарандаса, Дадю Даяла, Раджаба та інших поетів-*сантіє*, творчість яких припадає на період XV–XVII ст.ст. Мусульманин за походженням, Кабір, як послідовник вчення *бгакті*, додає до свого мусульманського імені індуську частину Дас (раб), яка мала символізувати його відданість єдиному для всіх конфесій Богу. Будучи, відповідно до переказів, духовним учнем одного з найбільш авторитетних проповідників і засновників течії *бгакті* в Північній Індії, Рамананди (1400–1470), Кабір скоро сам досягає просвітлення і починає проповідувати. Але він не стає мандрівним віровчителем, як його *гуру*, а намагається насамперед утілити принципи *бгакті*ських *сантіє* у повсякденному житті. Простий ткачем за фахом, Кабір належав до числа відомих і популярних іще за життя прогресивних особистостей своєї епохи. Дослідники творчості поета відзначають, що світогляд Кабіра значною мірою формувався під впливом йогогнічної доктрини, але в подальшому він відійшов від йоги, запозичивши, головним чином, її термінологію. Крім того, у його поглядах і поезії вочевидь виявився синтез індуських і мусульманських релігійно-філософських ідей, пов'язаних із суфізмом [3, с. 12]. Приклад життя і творчості цього видатного автора ілюструє положення про те, що у філософії *сантіє* ісламська догма про єдність, безформність і безіменність Бога поєдналася з давніми індуськими практиками духовного самовдосконалення, надавши їм нової якості та нового емоційного забарвлення [2, с. 6].

Релігійно-філософські погляди Кабір Даса, а саме ідея про особисту участь кожного у визначенні власної долі, є відбитком, як зазначають історики, зростання індивідуальної свідомості міських прошарків населення Північної Індії і були принципово ворожими традиційному середньовічному світогляду. Відроджуючи давнє уявлення про наявність душі у всього створеного, Кабір проповідував віру в єдиного Бога, який перебуває одночасно в усіх істотах, у всій природі. З головного положення Кабір Даса – "все живе – священне" неминуче випливала й думка про рівність людей перед Богом.

Поет твердив, що всі люди створені з одного матеріалу, тобто – рівні по крові. Священне місто індустів, казав Кабір, – на сході, священне місто мусульман – на заході, але знайти Бога можна лише у своєму серці, тому байдуже, як людина іменує Бога, де його шукає і ким визнає себе. Головне – душевна чистота й відданість Всевишньому. Таким чином, можна говорити, що вже на той час у рамках самої релігійної свідомості народжувалося нове світосприйняття й уявлення про самоцінність кожної людини [2, с. 7].

Цікавим і яскравим прикладом злиття індуських і мусульманських релігійних символів у поезії Кабіра є використання при звертанні до Бога як вішнуйтських (*сагун*) імен, таких як Рама, Говінда, Кешава, Мурарі (останні три є епітетами Крішні), імен, перейнятих із філософської школи *веданта*, таких як Ніргун (Без'якісний), Ніракар (Бесформний), Анант (Вічний), Брахман (Вічний Дух), так і мусульманських – Аллах, Худа, Рагім, Пір тощо. Не визнаючи соціальних і конфесійних відмінностей, поет виступив проти кастової системи і закликав до єднання індусів і мусульман. Ні високе походження людини, ні заслуги минулого життя, ні теологічні знання, доступні брахманам, ні обряди, ні аскетизм не спроможні, на думку Кабіра, допомогти людині в досягненні й досягненні Божества. Бог Кабіра – абстрактний Абсолют, і кінцевою метою життя людини є єднання з Божеством. Для зближення з Ним слід підносити рівень своєї свідомості, але водночас істинним шляхом до спасіння і Бога є любов. У багатьох творах Кабіра Бог зображується як коханий людської душі. Це концептуально зближує його вчення з вченням як суфізму, так і *сагун-бгакті* (нагадаємо, що взагалі-то автора прийнято вважати одним із апологетів течії *ніргун*). Взагалі, концепція життя багатьох співіснуючих в Індії релігійно-філософських напрямів і течій попри всі зовнішні відмінності, виявляється багато в чому єдиною і зводиться до того, що земне життя – ілюзорне, воно – отрута, іскра, що розпалює пожежу пристрасті. Спаситися від неї можна лише у злитті з божественним духом, що є в усіх явищах. Цілком вірогідно, що й поширення суфізму в Індії значною мірою пояснюється саме близькістю деяких суфійських ідей до стародавніх релігійних й етичних уявлень індійців [7, с. 82].

Про смерть Кабіра існує легенда, що містить ідею об'єднання віруючих двох конфесій. Згідно з нею, після смерті поета його учні, індуси і мусульмани, затіяли сварку з приводу того, хто з них і за яким обрядом має поховати учителя. Поки точилася суперечка, Господь дивним чином забрав тіло Кабіра на небо, залишивши учням два покривала. Одне з них було символічно спалене індусами на поховальному багатті, а інше закопав в землю мусульманами. Отже, як це можна бачити, ще до спроб релігійної реформи імператора Акбара наприкінці XVI ст. простий ткач і поет із Бенареса уже намагався синтезувати у своєму вченні й поезії духовні надбання двох надзвичайно несхожих релігій – індуїзму і ісламу. Ідеї Кабіра після його смерті продовжували жити в трьох релігійно-філософських громадах: двох філософських школах *сантіє*, таких як "*Кабір-пантх*" (*пантх* – шлях) і "*Дадю-пантх*", а також у новонародженій релігії сикхізм, до священної книги якої Адігрантх також увійшли деякі вірші Кабіра.

Течія поетів-проповідників *сантіє* дотримувалася ідеї *ніракар* (*нір* – заперечний префікс, *акар* – форма, розмір), тобто безособовості Божества. Проте, як зазначає індійський дослідник Нітьянанд Шарма, видатний філософ, релігійний проповідник і реформатор Шанкара (Шанкарачарья) (VIII–IX ст.ст.), з іменем якого

пов'язують створення популярної в сучасному західному світі філософії *адвайта-веданти* (тобто недовоїстої закінчення Вед), визнавав Божество у вигляді як *сагун*, так і *ніргун*. Еманацию *сагун* він вважав такою, що стоїть проявленого, матеріального світу, світу *майї* (ілюзії), а *ніргун* – світу істинної реальності. Фактично, ця різниця між двома іпостасями Божества має значення лише при виборі шляху, а також на шляху подвижництва, але не має значення наприкінці шляху досягнення й осягнення адептом Божества – кінцевої мети свого подвижництва. Сутність Божества невиразна в силу того, що воно позбавлене звичайних природних якостей (є *ніргун*), але, воно наділене своїми власними, притаманними саме йому властивостями, і воно є водночас *сагун* [9, с. 80].

Проповідники – *санти* замість дев'яти способів служіння, що визнаються напрямом *сагун* (*сагуна навадга бгакті* (*шравана* – слухання, *кірттана* – виспівування, *смарана* – утримання в пам'яті, *чарансева* – торкання ніг, *пуджа* – служіння всіма доступними засобами, *вандана* – оспівування і преклоніння, *дасья* – визнання себе рабом того, кого вихваляють, *мітрата* – дружба, *визнання себе другом, атманіведана* – самопожертва)) і формують певний ритуал, головним шляхом подвижництва визнавали один лише шлях всеосяжної любові (*према-бгакті*). Проте і тут, вважає д-р Н. Шарма [9, с. 80], можна вести мову про певну форму ритуалу, ритуального вшанування, від якого ідеологи *ніргун* начебто й закликають відійти, а головне – про ту важливість, яка надавалася надбанню особистого досвіду в пізнанні та "спілкуванні" з Божеством – об'єктом виспівування і вшанування. Цей особистий досвід, подібно до шляху *сагун*, також несе в собі відтінок чуттєвості (*мадгурья бгао*) (*основне почуття, що оспівується в поезії крішна-бгакті, де об'єктом чуттєвої прив'язаності виступає втілене у людській подобі божество (можна перекласти як медово-сп'яніле почуття)*), яка допомагає душі відчувати насолоду від роздумів про свою залежність від Бога й свій особистісний зв'язок із Ним. Крім того, повторення імені Бога, пам'ять про Бога і спілкування з добродійними людьми (*садгу*, *саньсі*, *санті*) виділяється як обов'язковий складник *садгани* (шляху подвижництва) адептів цього напрямку (*сантіє*). Прихильники напрямку *сагун* прославляють важливість перебування в товаристві *садгу* (людей, які шукають святості), що ж до вірних шляху *ніргун*, то й вони підкреслюють рідкісність і безцінність спілкування зі справжнім *сантом-садгу*. Піднесення величі вчителя, ролі *гуру* – обов'язковий елемент шляху пізнання як *сагун*, так і *ніргун*. *Гуру* вже пізнав свою сутність, він уже звільнився, реалізувався, досягнув стану *мукті* (звільнення), тобто між ним і Брахманом (Вищою Сутністю) існує не розділення, а нерозривна єдність. *Гуру* здатний відтворити себе, а відповідно й Абсолютний Світовий Дух, в учні, сприяти його реалізації. Такого учня на шляху його пошуків Істини вчитель, відповідно до певної символіки, робить уявно подібним до "філософського каменя" (речовина, дотик якої перетворює всі інше предмети на золото), світильника, дерева сандалу й бджоли. У вигляді "філософського каменя" *гуру* дарує учню якості "істинної внутрішньої сутності". Світильник проганяє пітьму незнання, подібність до сандалового дерева (яке славиться чудовим ароматом) обдаровує учня певними гарними якостями, чеснотами (тобто робить його *сагун*), а в образі бджоли зникає різниця між *гуру* і його учнем. Саме в цьому полягає здібність і сила *гуру*. Нїтьянанд Шарма наводить такі рядки Сахаджобаї:

गुरु है चार प्रकार के, अपने अपने अंग।
गुरु पारस दीपक गुरु, मलयागिरी गुरु भूंग। [9, с. 89]

Guru hei char prakar ke, apne apne ang.
Guru paras dipak guru, malayagiri guru bhring.

Чотири типи учителя є, окремі (його) частини.

Учитель – камінь, світильник учитель,
учитель – гора Малабара*, чорна бджола.

* Гора Малабара (Малабарські гори) – південна частина Західних Гхатів, які, відокремлюючи вузьку полосу узбережжя (Малабарське узбережжя) від іншої частини субконтиненту, формують унікальний клімат даного регіону, сприятливий для вирощування багатьох видів прянощів, а також сандалового дерева. Пряний аромат, який несе вітер з Малабарських гір – поширена метафора. Існує термін – *малайніл* (пряний вітер Малабара), на означення весняного вітру, напоєного ароматом сандалу.

Успішний учитель – той, хто, відкинувши слова, трансцендентно пробуджує в душі учня (*атма*) палке бажання зустрічі зі Світовою Душею (*параматма*). Лише благословенням справжнього *гуру*, розлучена з Божеством індивідуальна душа людини досягає своєї мети. Рух почуттів нестриманий, мінливий і неспокійний, але душа має бути непохитною. Засобом душевної стійкості є поява почуття всеосяжного кохання, яке приходить з думкою про божественне. Поет Чарандас, розмірковуючи про те, що саме складає мету та ознаку життя *санта*, написав, що для *санта* головне – навчатися і навчати самопізнання, а також постійно утримувати увагу зосередженою на Божестві:

आतम वदिया पढ़े पढ़ावे, परमातम का ध्यान लगावे। [9, с. 84]

Atam vidya parhe parhave, paramatam ka dhyana lagave.

Вивчай і навчай пізнання *атми*,
увагу спрямовуй на *параматму*.

При розгляді питання відмінності між вшануванням Божества у проявленій формі *аватар* (перш за все Рами і Крішні) і ідеологією адептів напрямку *ніргун*, також є цікавим і повчальним звернення до літературної спадщини *сантіє* і їхніх послідовників. Основу поглядів *ніргун* складає переконання, що оскільки Божество через свою невиразність позбавлене будь-яких проявів чи ознак, не можна говорити про його мужність, доброту тощо, як це робили поети напрямку *сагун*. Але й тут, зазначає пан Шарма [9, с. 80], можна побачити, що вже в середньовіччі й періоді, що йшов за ним, ідеологія *сантіє* була тісно пов'язана з уявленнями про еманацию-втілення (*аватару*) Божественної Суті, які також гідні вшанування. Такі уявлення складають, як уже зазначалося, основу світогляду адептів шляху подвижництва і поклоніння *сагун*. Проте в *сантіє* вони набувають іншого забарвлення. Так, скажімо, поет Сундардас вважав за мету втілення Крішні – вказати людям на необхідність слідування шляхом *сантіє*. *Санті* знищують гріхи цього світу, але самі вони не можуть бути знищені. Тобто вияв чеснот і якостей Всевишнього (*Бгагвана*) у нашому світі відбувається саме через *сантіє*. Сутність *санта* нерозривно пов'язана, переплетена із сутністю Творця, або, іншими словами, *санта* також можна вважати втіленням Божества у цьому світі. У священній книзі сикхів "Гуру ґрантх сахаб" (Адіґрантх) є такі слова:

संत मंडल का नहीं बनिासु, संत मंडल में हरिगुण तासु।
संत मंडल ठाकुर बसिरामु, नानक ओतप्रोत भगवानु। [9, с. 95]

Sant mandal ka nahin binasu,
sant mandal men hari gun tasu.
Sant mandal thakur bisramu,
Nanak oti proti Bhagvanu.

Сант не руйнівник спільноти,
сант – чесноти Бога у спільноті;
сант – господар спокою спільноти,
Нанак сповнений *Бгагваном*.

Процес формування нової власної міфології у межах даного напрямку яскраво ілюструють твори в руслі течії послідовників Кабіра, "Кабір-пантх", яка намагається стати "правонаступником" свого вчителя. Індійські дослідники пишуть, що до XVII століття ця течія ще не мала чіткої структурної організації. Тому описи дивовижних, фантастичних і надприродних подій, по-перше, мали на меті завоювання популярності й довіри в народному середовищі, а по-друге, вони мали обмежити вплив на цю течію інших напрямів, визначити певну межу й продемонструвати своєрідність обличчя власної традиції. Так, у збірці "Кабір мансур" (Кабір-переможець) описується чотирнадцять реінкарнацій (втілень-аватар) Кабіра. У збірці "Анураг сагар" (Океан любові) Кабір зображений у вигляді Муніндра, який діставшись острова Ланка, застерігає Равана, що той буде вбитий раджею Айодгі, Рамчандром (рецепція і своєрідне доповнення сюжету Рамаяни). В іншому епізоді Кабір під іменем Карунамай дарує царіці Індраваті замовлення від зміїних укусів. Крім того, на думку д-ра Шарма, в новій міфології спостерігається вплив буддійських *джатак* (повчальних історій із попередніх народжень Будди) [9, с. 108]. У збірці "Гьян сагар" (Океан знання) такі події з життя Кабіра, як його зустріч у вигляді дитини з Чандан-шахом, народження *чанда* (людина однієї з найнижчих каст) брахманом-наставником і поява в нього Кабіра як сина, його нове народження в Німі і Ніру (прийомні батьки Кабіра у традиційній версії) нагадують різноманітні переродження *бодгісатви* буддійського канону.

Загалом напрошується висновок про те, що незважаючи на виникнення течії *ніргун* саме внаслідок протесту проти вшанування єдиного Бога в багатьох формах, у процесі свого розвитку вона все більше зазнавала впливу як стародавньої *пуранічної* (міфологічної) традиції, так і власне напряму *сагун-бхакті*, що зумовило врешті-решт взаємозв'язок і переплетіння поглядів цих двох течій у багатьох пунктах. До речі, й сам Кабір, як вже згадувалося, був учнем *бхакта* Рамананди, якого вважають засновником напряму *Рама-бхакті* в руслі течії *сагун* й одним із піонерів *бхакті* в Північній Індії.

Отже, можна говорити, що починаючи від фантастичних легенд і казкових оповідань і аж до священних текстів і наукових творів релігійно-філософського характеру, простежується неодмінна єдність світогляду різних течій *бхакті* та традиційної індійської міфології і філософії. Загалом тенденція до узагальнення і універсалізації знань про навколишній світ у поєднанні з доволі синкретичним світоглядом часто стає визначальною рисою індійської художньої і релігійно-філософської думки. Відповідно і в галузі літературної творчості не варто, мабуть, робити акцент на відмінностях, а швидше, – на виявах універсальної і всеохоплюючої барвистості полікультурного південноазійського цивілізаційного "покривала". Як застерігає пан Нітьянанд Шарма [9, с. 80], якщо взяти до уваги все сказане вище, то взагалі не буде ніякої необхідності ділити єдине дерево *бхакті* на дві гілки: *сагун* і *ніргун*. Пам'ятаючи про можливий елемент ангажованості в такому підході, мабуть-таки, є сенс у перспективі взяти до уваги глибинне знання і розуміння індійськими вченими самої сутності явища *бхакті*, близького їхньому менталітету.

Список використаних джерел:

1. Баранников А.П. Тулси Дас. Рамаяна. Москва – Ленинград: Изд. Акад. наук СССР, 1948. – 968 с.
2. Ботвінкі Ю.В. Вплив ісламу на розвиток релігійно-філософських течій *ніргун бхакті* і *сагун бхакті* в середньовічній Північній Індії. // Сходознавство. – 2006. – № 33-34. – С. 5–13.
3. Гафурова Н.Б. Кабір-грантхавали. – М.: Наука, 1992. – 235 с.
4. Глушкова И.П. Из индийской корзины. – М.: Вост. Лит., 2003. – 296 с.
5. Глушкова И.П. Мир вокруг себя и мир вокруг Бога (на примере традиции варкари) // Ценностные ориентиры индийского общества: Сб. статей. – М.: Наука, 2003. – 202 с.
6. Савитри Синха. Литература хинди // История индийских литератур; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1964 – 808 с.
7. Цветков Ю.В. Поэзия хинди XV-XVI в.в. (основные направления) // Литературы Индии: статьи и сообщения. – М.: Наука, 1979. – 218 с.
8. Челышев Е.П. Литература хинди. – Москва: Наука, 1968. – 327 с.
9. नित्यानन्द शर्मा. हिन्दी काव्य में भक्ति का स्वरूप. – नई दिल्ली: आशा प्रकाशन ग्रह, 1991. – 240 पृ. Nityanand Sharma. Hindi kavya mein bhakti ka svarup (Essence of Bhakti in Hindi Poetry). – Delhi: Asha prakashan grih, 1991 – 240 p.
10. रामचन्द्र शुक्ल. हिन्दी साहित्य का इतिहास. नयी दिल्ली: कमल प्रकाशन. – 504 पृ.
11. Ramchandr Shukla. Hindi sahitya ka itihās (A History of Hindi Literature). New Delhi: Kamal prakashan. – 504 p.

Надійшла до редколегії 14.10.16

Реутов Е., ассистент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

ПОЭТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ "САНТОВ" В КОНТЕКСТЕ ВЗАИМОСВЯЗИ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ТЕЧЕНИЯ "БХАКТИ"

В статье рассмотрен вопрос происхождения, внутренней связи и классификации различных направлений литературного и религиозно-философского течения "бхакти", которое сформировалось и доминировало в общественной и культурной жизни Индии XIV–XVII веков. Предпринята попытка проанализировать традиционные и альтернативные взгляды на данный вопрос в индийском и зарубежном литературоведении.

Ключевые слова: поэзия хинди, традиция, ритуал, сант, садхана, сагун-бхакти, ниргун-бхакти, адвайта-веданта.

Reutov Ye., teaching assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE SANTS POETIC TRADITION IN THE CONTEXT OF THE PERSPECTIVE OF THE BHAKTI MOVEMENT'S MAIN STREAMS

This article deals with the problem of origin, classification and interrelation between different branches of the religious and literature movement "bhakti" that formed and dominated in Indian social and cultural life in XIV–XVII centuries. An attempt to analyze traditional and alternative views on this issue in Indian and foreign literary studies was done.

Tags: Hindi poetry, tradition, ritual, sant, sadhana, sagun-bhakti, nirgun-bhakti, adveita-vedanta.